

RITA ALEKNAITĖ-BIELIAUSKIENĖ

Mykolo Romerio universitetas

VERTYBIŲ UGDYMO POREIKIS TARPUKARIO DARBININKIJOS TERPĖJE

The Demand of Value Education in Cloth-cap
Environment during Interwar Period

SUMMARY

The author analyzes the beginnings of Panevėžys Theatre, discusses the links between Kaunas Work Palace Theater Workshop (founded in 1938) and Panevėžys Cloth-cap Drama Workshop. In 1936 the status of Work Palace was confirmed. The purpose of the Palace was education of semi-educated workers and employees. All over Lithuania Cloth-cap clubs, reading-rooms, book-shops, theatre studies, and choirs started appearing en masse. The Ministry of Education instituted the tenure of amateur theater supervisor. The Work Palace instituted theatric workshops in Kaunas and Panevėžys and propagated theatric culture among workers and employees. In those activities J. Miltinis took part.

SANTRAUKA

Straipsnyje pateikiamas tyrimas, atskleidžiantis Panevėžio dramos teatro kūrimo ištakas. Jų ieškoma Kaune įsteigtų centrinių Darbo rūmų sukurtos teatro studijos veikloje. Pirmą kartą svarstomas *darbininkų* teatro fenomenas Lietuvoje. Autorės uždavinys – glaustai aptarti keletą temų, kurios galėtų atskleisti didėjančią teatro vaidmenį ir jo poreikį Lietuvos visuomenėje augančiam mažai raštingam darbininkijos sluoksniui (XX a. ketvirtajame dešimtmetyje); būsimą Panevėžio dramos teatro studijos atsiradimo ir J. Miltinio vaidmens Darbo rūmuose istoriją; ankstyviausius Panevėžio teatro branduolio, aktorių, režisierių žingsnius scenoje. Tai – keli Panevėžio dramos teatro formavimosi priešistorės puslapiai.

ĮVADAS

Apie įvairius Panevėžio teatro gyvavimo etapus teatrologai, žurnalistai, teatro žmonės yra rašę įvairiuose leidiniuose. Tačiau dažnai net pateikiant medžia-

RAKTAŽODŽIAI: darbininkų teatras, Darbo rūmai, Panevėžio dramos teatras, J. Miltinis.

KEY WORDS: cloth-cap theatre, Work Palace, Panevėžys Drama Theatre, J. Miltinis.

gą akademinuose leidiniuose mažokai buvo naudotasi archyvų dokumentais. Straipsnyje pateikto tyrimo aktualumą nusako poreikis patikslinti vieną iš svarbių Panevėžio teatro kūrimosi tarpinių. Iki šio nėra atskleista Darbo rūmų teatro esmė¹. Apie vieną kitą aktorių, įsiminusių ryškiais darbais scenoje ir kine, pasirodė monografinio pobūdžio leidiniai². Tačiau tik viename jų – apie aktorių Bronių Babkauską – plačiau ir spalvingai perteikta Darbo rūmus Kaune gaubusi atmosfera³. Tai palyginti maža. Aišku, dėsninga, kad daugiausia dėmesio buvo skiriama ne teatrui, bet originaliam, be abejonės, talentingam ir intelektualiam Juozo Miltinio asmeniui. Daugiausia šioje srityje ir kuriant J. Miltinį kaip mitologinę figūrą, nusipelnė Tomas Sakalauskas⁴. Tačiau ir jo studijoje lieka neaišku, kokį vaidmenį suvaidino J. Miltinis dirbdamas Darbo rūmuose su surinkta nemokytų jaunuolių grupele, niveliuojami jo veiklos faktai.

Autorės uždavinys – glaustai paliešti keletą temų, kurios padėtų atskleisti teatro vaidmenį Lietuvos visuomenėje didėjančiam menkai raštingos darbininkijos sluoksniui XX a. ketvirtajame dešimtmetyje; būsimojo Panevėžio dramos teatro studijos atsiradimo ir J. Miltinio vaidmens Darbo rūmuose istoriją; pirmuosius Panevėžio teatro branduolio žingsnius scenoje.

Reikšmingas Vytauto Maknio vaidmuo atskleidžiant *liaudies teatro* vaidmenį

lietuvių tautos sąmonėjimo procese. Nesileisdamas į atskirų kultūrinių draugijų, vaidintojų veiklos monografijų platumas, jis stengėsi atverti Lietuvos teatro raidą nuo XIX a. antrosios pusės iki 1917 m., atskleisti XIX a. pabaigos ir XX a. pirmosios pusės lietuvių tautinio teatro specifikos bendruosius bruožus Lietuvoje ir kituose kraštuose⁵. Vėliau, atsiradus galimybėms, viena kita tema buvo praplėsta, daugiau dėmesio buvo skiriama ir personalijoms. Valstietiškos pasaulėjautos prigimties proveržius teatrinėmis formomis bandė atskleisti Petras Bielskis⁶. Prabangiai išleista, paremta istoriniais faktais, asmeniniais išgyvenimais ir įžvalgomis Albino Iešmanto knyga⁷. Įdomi lietuvių dramaturgijos (XIX a. antroji pusė–XX a. vidurys) analizė pateikta A. Martišiūtės studijoje⁸. Kol kas vos akademinuose leidiniuose paliestas Karių ir visuomenei buvęs reikšmingas Šaulių teatras⁹.

Vis dėlto iki šiol nėra atskleista, kokį vaidmenį suvaidino Darbo rūmai ugdant darbininkijos sluoksniu tapusių, iš kaimo į miestą uždarbiauti ar mokytis amato suvažiavusių jaunuolių vertybiniam mąstymui. Įžiebiant, anot Panevėžio teatro aktoriumi tapusio Broniaus Babkausko, „kultūros saulę“¹⁰. Darbo rūmų veikloje reikšmingą vietą užėmė teatro menas, kuris, kaip sakė kitas teatro aktorius ir režisierius Vaclovas Blėdis, „nuo vaikystės buvo apžavėjęs reiškimosi kitokiu laisve.“¹¹

TEATRO AURA

„Laikas grįžti prie pačių daiktų reiškia būtinybę grįžti į tą pasaulį iki jo pažinimo, į tą pasaulį, apie kurį visada

kalba pažinimas ir kurio atžvilgiu bet kokia mokslinė apibrėžtis yra abstrakti, ženkliška [*signitive*] ir priklausoma, pa-

našiai, kaip geografija priklauso nuo gamtovaizdžio, iš kurio mes pirmiausia sužinome, kas yra miškas, pieva ar upė“, – rašė Maurice Merleau-Ponty¹². Žmogaus juslinio suvokimo laukas kupinas gyvenimo atspindžių, daiktų, nuėinančių ir ateinančių, veikiausių žmonių šešėlių. Galbūt teatras yra arčiausias natūralios, mintis reflektuojančios aplinkos laukas. Čia pirmiausia pažįstame, bandome suprasti save. O pasaulis tampa tuo, kuo ir kaip mes jame dalyvaujame ar jį reprezentuojame. „Gyvenimo gimdymas yra vaidyba“, – yra užrašęs Juozas Miltinis¹³. Net vaikas žaidžia kurdamas gyvenimo sufleruojamas situacijas, kaskart kuria vis kitą emocinį lauką ir personažus. Jo elgsena, dar vis primityvi mąstysena ne tik bando perteikti matytas, išivaizduojamas kitų poelgių prasmes, bet ir reflektuoja savąsias patirtis. „Buvau dar mažas. Mane nustebino, pribloškė gimnazijoje matytas Šv. Velykų proga rodytas vaidinimas. Su šalmais ant galvų, apsiginklavę kartais, kareiviai pagavo Kristų ir nuvedė jį pas Pontijų Pilotą. Buvau įsitempęs, net drebjau, kaip norėjosi būti scenoje vieno iš kareivių vietoje, apsilvilti taip kaip jie, turėti šalną, kardą... Ką aš jaučiau? Buvau laimingas. Ilgai Muziejaus gatve vaikštinėdavau su lazda prie šono, išivaizdavau esąs kareivis...“¹⁴ – pasakojo apie teatro įsiveržimą į jo gyvenimą Donatas Banionis.

Amerikiečių filosofas Nelsonas Henry Goodmanas buvo įsitikinęs, kad pagrindinis motyvas, skatinantis užsiimti menu, juo domėtis, yra žmogaus smalsumas¹⁵. Algimantas Masiulis savąją teatrinę patirtį reziumavo šitaip: menas

aukščiausia (ir doriausia) žmogaus smegenų veikla. Arba „taikomoji filosofija“¹⁶. Įdomi, muzikali teatro aktorė Roma Mikalauskaitė atskleidė teatro vietą savo gyvenime: „Jam atidaviau viską, ką turi brangiausio žmogus. Aukoja meilę, šeimą, gyvenimą... Teatras man buvo viskas: ir šeima, ir namai. Jis užpildė visą mano egzistenciją!“¹⁷

Žmogus ilgėjosi grožio, o teatras galėjo sukurti jo iliuziją. Groteskas, melodrama, pasišaipymai iš žmonių kvailumo, savanaudiško uolumo, baikštumo. Tie žmonės, pabandę įsiropšti į keistą scenos dėžutę, tapo jos vergai, savotiškais narkomanais. Žmonės viliojo neįprasti dalykai. „Teatras yra mįslė, paslaptis, plačiausi galimumai; jis išreiškia žmogaus esmę, prieštaringumą, aistrų prigimtį, charakterių kovą; čia pat, prieš žiūrovus, gyvu kūnu ir gyva siela; jausti stipriau, skvarbiau, nelaukčiau negu vartant knygos puslapius. Teatras turi savyje kažką panašaus į sprogstamąją medžiagą: kas ta medžiaga operuoja, turi būti ne tiek ramybės drumstėjas, kiek naujo gyvenimo statytojas.“¹⁸

1920 m. Kaune buvo įkurtas pirmas lietuvių profesionalusis teatras – Lietuvių meno kūrėjų draugijos Dramos vaidykla. Po dvejų metų tapo Valstybės teatru, kuris jungė dramą, operos ir nuo 1925 m. – baleto trupes. Tačiau teatrinis sąjūdis, prasidėjęs Lietuvoje mokykliniu jėzuitų, bajoriškuoju dvarų, *juodžemiškuoju teatru* (B. Sruoga), *įprasminantis juodžemiškumo ir universitetiškumo fuziją* (B. Sruoga), buvo gyvybingas, prasminingas, rutuliojosi toliau paliesdamas ir kitus visuomenės sluoksnius. XX a. trečiajame, ketvirtajame dešimtmėčiais jau

radosi artistų, režisierių profesionalų, kurie kūrė valstybės nefinansuojamas, privačia iniciatyva inicijuojamas, įvairių visuomeninių organizacijų palaikomas ir bandančias praplėsti teatrinės raiškos skalę teatro studijas. Jos suteikdavo erdvės savitai kurti aktoriams, net ugdyti

naują teatro žmonių kartą ir ją gerbiančią publiką. Greta *Vilkolakio*, Karių teatro, Šaulių teatro, Liaudies teatro, *Mūsų teatro*, Eksperimentinio dramos teatro-studijos, *Stedros*, Jaunųjų teatro, Universiteto vaidybos studijos buvo ir mus dominantis Darbo rūmų teatras.

DARBININKŲ TEATRO PRIEŠAUŠRIS

Darbo rūmų teatras nebuvo kokia nors viena *scenos mėgėjų kuopelė*, kaip teigiama kai kuriuose akademinuose leidiniuose. Tai buvo reiškinys, apėmęs visą Lietuvą, skatinęs teatro žmones profesionalus jį puoselėti.

Visuomenėje 1935 m. buvo intensyviai plėtojama mintis steigti Darbo rūmus, kurių paskirtis būtų šviesti ir kultūrinti darbininkus, padėti jiems teisiškai tvarkyti įvairius socialinius, teisinius reiklaus.

„Pagal įstatymą jie turės tikslą rūpintis kultūriniais, ekonominiais ir socialiniais pramonės, prekybos ir kitų sričių samdomųjų darbininkų ir tarnautojų reikalais.“¹⁹ Įstatymo projekte numatyta steigti Darbo rūmų būstines ir visose Lietuvos apskrityse. Turėjo pradėti veikti darbininkų klubai, steigiamos skaityklos, knygynai, teatrai, dirbtuvės. Buvo manoma statutą patvirtinti 1936 m. lapkričio 20 d. Numatyta, kad Darbo rūmai per metus valstybei turėtų kainuoti apie 600 000 litų.

Miestai knibždėjo darbininkų – iš kaimų uždarbio ieškoti sulėkusių jaunuolių. Daugelis jų net nebuvo baigę pradinio mokslo. Tačiau pramonei, smulkiai gamybai reikėjo labiau išsilavinusių žmonių. Buvo ieškoma būdų, kaip šiuos jau

nus žmones lavinti, šviesti, mokyti, padėti ugdyti vertybinio mąstymo daigus. Valstybės šviesuoliai ir valdininkai suvokė, kad reikšmingas yra ne tik elementarus mokymas, bet ir menas, o demokratiškiausiu laikytas būtent teatras, kuris lavina žmogaus emocijas, taurina, atveria kitokio pasaulio platumas, pateikia kitokią vertybių skalę.

Darbininkai dirbo sunkiai, daug valandų per parą, bet uždirbdavo mažai. Agituoti juos lankytis nemažai kainuojančiame Valstybės teatre buvo beprasmiška. Tris litus skirti teatrui buvo prabanga. Todėl Valstybės teatras specialiai darbininkams pradėjo Kaune pigia kaina rodyti spektaklius *Tilmanso teatre* (1912 m. specialiai darbininkų teatrui pramonininko įkurti namai) ir 1935 m. vasarį atidarytuose Dariaus-Girėno namuose Vilijampolėje. *Tilmanso* salėje vykusius renginius pasižadėjo subsidijuoti generalinė darbininkų atstovybė. Salės būdavo prisikimšusios žiūrovų. Buvo net numatyta Valstybės teatre specialiai darbininkams pastatyti spektaklį ir parodyti jį salėje, kurioje telpa apie 700 žiūrovų: „Teatras numato, gal net netrukus pastatys specialią dramą darbininkams, kurioje būtų atvaizduotas jų gyvenimas, jų vargai ir džiaugsmai.“²⁰

Ketvirtajame dešimtmetyje buvo deklaruojama: būtina ugdyti apsišvietusius, išsimokslinusius darbininkus. Amatininkas buvo neįsivaizduojamas be jo paties mėgėjiškos teatrinės veiklos. Aišku, buvo atsimita kultūrinių draugijų veikla, kuri būrė dainuojančius ir vaidinančius žmones. Valstybė skyrė nemažai dėmesio dažniausiai iš kaimų į didesnius miestus sulėkusiems jauniems žmonėms, dabar – darbininkams. „Mūsų laikų geriausias įrankis skleisti tamsiausiuose miniose apšvietimą be abejo yra teatras“, – pažymėta tuosyk jauno vaidintojo sename pageltusiuose sąsiuvinyje. Buvo tikima, kad teatras daugelį darbo žmonių atitrauktų nuo kortavimo, girtybės ir kitokio netinkamo laiko leidimo. [...] Teatras visada ir visur paskleidavo darbo žmonėse naujų minčių, sucementuodavo juos.“²¹

Mėgėjai dirbo ranka rankon su profesionalais. 1935 m. pradėta rūpintis namų darbininkų laisvalaikiu. Stambesniuose Lietuvos miestuose darbininkai būrėsi į susivienijimus. „Esame žmonės. Yra reikalo ir mums prasimušti į šviesesnes gyvenimo platumas. Kur mes praleidžiame laiką? Visur, dažniausiai visiškai ne produktyviai [...]. Tiesa, neturime kultūrinių įstaigų, kuriose jaustumės šeiminkais [...]. Savo namus galime turėti ir mes. Tai būtų vieta praleisti laisvam laikui.“²² Būtinybę organizuoti darbininkų kultūrinius klubus, skatinti teatrinę veiklą patvirtino ir profesionalai. Vytautas Bičiūnas rašė: „Tikras inteligentas – tai susipratęs žmogus, mokytas, apsišvietęs, bet anaip tol ne tinginys. O juk toks gali ir turi būti kiekvienas darbo žmogus, [...] nebūtinai ponas. Iš darbo inteligentų išeina tikri tautos ir valstybės vyrai.“²³

1939 m. visoje Lietuvoje jau veikė įsteigtų Darbo rūmų koordinuojami 23 darbininkų klubai. 1939 m. juose apsilankė 38 5347 darbininkai ir kiti piliečiai. Tais metais darbininkams perskaitytos 273 paskaitos, vyko apie 120 vakarų su vaidinimais, 59 gegužinės, 25 koncertai. 1939 m. prie Darbo rūmų visoje Lietuvoje veikė 14 chorų, kuriuose dainavo 793 dainininkai, 16 scenos mėgėjų būrelių, kuriuose vaidino 502 vaidintojai²⁴.

Ar tai buvo reali galimybė viduriniojo mokslo nebaigusiems, svetimų kalbų nemokantiems, dažniausiai tarmiškai kalbantiems jauniems žmonėms padėti suvokti žmogaus juslinio pasaulio subtilybes? Atskleisti kiekvieno mūsų buvimo sudėtingame pasaulyje prasmes, komunikacijos su žmonėmis, kaip empiriniais subjektais ir už kūnų dinamikos tūnančių dvasių pasauliais subtilybes? Pagaliau tame iš pradžių tik numanomame scenos gyvenime rasti kelią į Kito pasaulį ir į save. *Aš kuriu, nes man tai yra palaima*, – po daugelio metų mano D. Banionis. Efemerišką teatro pasaulį Stasys Petronaitis pajuto įsiklausydamas į tylus ir baugius sodo medžių šešėlius, už lazauinės prie griovio *stovinčios drebulės padūsavimus*, jos sidabrinių lapelių ir savo širdies virpesius... Toje mėgėjiškoje scenoje jaunuoliai mokėsi naujo, *neįprasto gyvenimo būdo* (Eugenija Šulgaitė). Pamažu jis padėjo įprasinti kitaip suvokiamas vertybes, jas reflektuoti, priversditi jomis patikėti sėdinčius žiūrovų salėje.

Poreikis kurti teatrą Lietuvoje buvo toks didelis, kad visiems įsisteigusiems scenos būreliams reikėjo padėti. Pjesių nebuvo, buvo dalijamasi prastomis versutinėmis miniatiūromis, kitokiomis tarpu-

kariu vaidintomis istorinėmis pjesėmis. Kas mokėjo režisuoti, kurti dekoracijas? Dažniausiai jas, kaip ir vieną kitą kostiumą, vieni iš kitų skolindavosi, pritaikydavo savo spektakliui. Švietimo ministerijoje darbui su mėgėjų teatrais buvo įsteigtas inspektoriaus etatas. Juo dirbo aktorius Juozas Kanopka. Jis privalėjo fiksuoti darbininkiškų teatrų dinamiką, stebėti, kaip tenkinamas poreikis vaidinti, kontroliuoti, kaip bendrauja profesionalai su mėgėjais, konsultuoti arba parinkti, komandiruoti į periferiją konsultantus, rūpintis naujomis pjesėmis, ieškoti autorių, galinčių kurti specialiai darbininkijos žiūrovams ir mėgėjams vaidintojams. Reikėjo koordinuoti komandiruotes, mėgėjiškų teatrų bendradarbiavimą. Buvo paskelbtas dramos kūrinų konkursas, skatinami pjeses rašyti autoriai. Pats J. Kanopka kūrė darbininkiškai scenai skirtas dramas: *Replėse, Živilė, Juda Iskariotas, Stebuklingas ragas*.

J. Keliuočio rekomenduotas, neilgam J. Kanopką pakeitė iš užsienių grįžęs ir į jokią teatrą nepriimtas J. Miltinis. „Vaikš-

čiojo po Kauną be aiškios vietos, su savo negailestingumu ir garsiomis ydomis, lyg gėle ant skrybėlės.“²⁵

„Velnišku tempu gyvenimas eina pirmyn. Didžiuliais šuoliais veržiasi viešumon nauji sumanymai, nauji laimėjimai [...] Amžinai alkana minia – beširdis sutvėrimas, reikalauja aukų. Kartojasi amžina menininkų tragedija – publika šaukia: duokite naujo! [...] Labai gaila, bet kai kurie senesni rašytojai, dailininkai, muzikai, teatro artistai gali greitai eit archyvan... Laikas jauniems ruoštis juos pavaduoti,“²⁶ – rašė J. A. Šaltenis.

Darbo rūmų klubas, pavyzdžiui, Panevėžyje veikė kampiniame Respublikos ir Vasario 16 gatvių name. Darbininkai naudojosi jo biblioteka. 1939 m. sausio 15 d. buvo pastatyta trijų veiksmų komedija *Grand Hotel*. Į Darbo rūmų klubą (Sodų g. 3) susirinko apie 300 žiūrovų. Panevėžio katedros *Angelaičių* pulkas pastatė trijų veiksmų vaizdelį *Našlaitė miške*. 1940 m. vasario 16 d. Šaulių namuose parodytas spektaklis *Armlo ir Baly Ispanų muselė* (vertė J. A. Šaltenis).

TEATRINĖS VEIKLOS CENTRINIUOSE DARBO RŪMUOSE ESKIZAI

Kauno darbo rūmuose sąlygos buvo prastos. Ir mažai vietos, ir šalta, ir jokių galimybių plėtoti veiklą. Todėl dar 1937 m. vasario 11 d. vidaus reikalų ministras raštu Nr. 276 leido Darbo rūmams įsigyti žemės sklypą darbininkų namams statyti. Numatyti net ilgalaikiai kreditai. Kovo 3 d. protokole Nr. 8 jau patvirtinta Darbo rūmų Kaune statybai tinkama vieta. Tai buvo 1894 kvadratinių metrų S. Tipografo ir A. Nulmano žemės skly-

pas Vytauto prospekto / Kęstučio gatvės kampe. Už jį miesto kasa paklojo 99 000 litų²⁷. Svarbiausia, kad šis Darbo rūmams skirtas pastatas galėtų pademonstruoti teigiamą valstybės požiūrį į darbininkijos švietimo ir kultūrinimo problemą.

Pastatas Vytauto prospekte pradėtas statyti 1938 m. birželio 23 d., baigtas – 1940 m. kovo 15 d. Balandžio 20 d. baigta ir Teatro salė. 1 250 000 litų kainavusiuose daugiafunkcinės paskirties rū-

muose buvo įrengtos net patalpos atvykusiems svečiams apgyvendinti. Įrengta erdvi salė, besirenkančius renginių dalyvius ir žiūrovus puikai nuteikdavo paradiniai laiptai, antrojo aukšto fojė veikė darbininkų kursai, vienu metu net progimnazijos klasės, klubai, choro studija, teatro studija, biblioteka. Tai buvo pirmasis tokio tipo pastatas Kaune²⁸.

Dabar, naujuose rūmuose atsivėrė erdvės įvairialypei veiklai, o daugiausia dėmesio skirta mėgėjiškam teatrui. Teatro studija Darbo rūmuose Kaune pradėta organizuota 1938 m. Sudarytas Darbo rūmų *teatro komitetas*: Petras Vaičiūnas, Jonas Bieliūnas, Kazys Jurašiūnas, Antanas Makačinas, Bronius Budriūnas, Darbo rūmų švietimo skyriaus vedėjas B. Tolišius ir valdybos sekretorius Pr. Čepėnas. Spalio 16–23 d. Kauno darbo rūmuose darbininkams organizuota meno kultūros savaitė. Rūmų direktorius B. Tolišius subūrė pasiruošimo komitetą. Talkino Darbo rūmų Liaudies universitetas. Gimė idėja praplėsti jau buvusio choro veiklą ir organizuoti muzikinio teatro studiją. Didžiausias entuziastas buvo chorui vadovavęs profesionalus dirigentas Antanas Makačinas (1904–1954). Jis siekė studijoje subrandinti jaunus dainuojančius artistus ir įkurti muzikinį teatrą. Visam šio Darbininkų teatro kolektyvui jis ir vadovavo. Naujuose rūmuose buvo stengtasi didinti chorą, *kad didesnis skaičius galėtų jame dalyvauti*.

Skelbimą apie priėmimą į Darbo rūmų teatrą pastebėjo jaunėlis Kauno keramikos mokyklos pirmokas Vaclovas Blėdis. Jis svajoto būti dainininku, operos solistu. Kauno teatre jis viskuo žavėjosi. Konservatorijoje jau buvo apsidairęs. Ta-

čiau studijuoti dainavimo net negalėjo svajoti – neturėjo jokio muzikinio išsilavinimo. *Tik mamos ir tėvo dainavimą širdyje*, – sakęs. Todėl labai viliojo Darbo rūmuose organizuojamas choras, sceninė raiška. Puikūs buvo Kubiliūnų vienkiemio šeimnininkų Blėdžių balsai. Žinia, gražiai dainavo ir Panevėžio teatro aktorė vėliau tapusi sesuo Julija. Į Darbo rūmuose organizuojamą kolektyvą nedidelio ūgio vyruką Vaclovą priėmė. Kitą kartą jis atsivedė vyresnį savo draugą, su kuriuo augo Pašuvio pievose – Joną Alekną. Ir šį Keramikos mokykloje besimokusį vaukinuką priėmė...

A. Makačino chore nuo 1936 m. jau dainavo siuvėja Jadvyga Matulytė (būsimą Panevėžio teatro aktorė). Koncertavo Rygoje, pasirodydavo Kaune. Į studiją susirinko apie trisdešimt žmonių. Didžiulio darbininkiško kolektyvo nuotraukoje jau galime matyti būsimuosius Panevėžio teatro artistus: Joną Alekną, Vaclovą Blėdį, Veroniką Fakijevaitę, Jadvygą Matulytę, Bronių Babkauską, Zigmą Lapinską, Kazį Vitkų ir kitus.

Pagal Darbo rūmų statutą rūmų pirmininkas buvo įpareigotas skirti visų veikusių sekcijų vadovybes. 1938 m. valdybos studiją pavesta organizuoti Algirdui Jakševičiui. Jis jau buvo gerai užsi-rekomendavęs dirbdamas su VDU studentų teatro studija, kurią lankė profesoriaus Balio Sruogos teatro seminaro klausytojai. Manytina, kad Darbo rūmuose jo užsiėmimus būsimieji Panevėžio teatro aktoriai tikrai lankė, nes Panevėžio teatro metraštininkas aktorius Kazys Vitkus dienoraštyje parašė: „1938 m. Kaunas. Darbo rūmai. Buvo tais laikais tokia įstaiga. Štai čia, tuose vadinamuose

„rūmuose“ susiorganizavo darbininkų jaunimo dramos studija. Jai tada ėmėsi vadovauti talentingas aktorius Jakševičius. Tai ir buvo pati pradžia.“²⁹ Tačiau tais metais A. Jakševičius buvo labai užsiėmęs ir toliau dirbti su mėgėjais atsiskakė. Ir tada *XX amžiuje* pasirodė skelbimas: *Artistas Miltinis vadovaus Darbo rūmų Kauno kultūros klubo scenos mėgėjų kuopelei. Norintieji įsirašo iki lapkričio 22 d.*

Darbo rūmų teatrui buvo keliami tokie tikslai: plačioms dirbančiųjų masėms suteikti galimybių gėrėtis teatru, padaryti jį visiems prieinamą; *ikinkyti į sceną* darbininkijos švietimo ir kultūrinimo akciją; sudaryti sąlygas vaidinti mėgėjams, ypač *iš tarpo darbininkijos, kuri šia sritimi domisi.*

Vadovauti viso teatro kolektyvo veiklai paskirtas žinomas chorvedys, dirigentas Antanas Makačinas (1904–1954). 1940 m. naujuose rūmuose buvo siekiama chorą netgi didinti, *kad kuo didesnis skaičius galėtų jame dalyvauti.* Jaunų žmonių priėmimas vyko dar iki sausio 20 d. kasdien nuo 17 iki 19 val. Norintieji dainuoti galėjo pasitikrinti balsą, klausą ir užsirašyti pas choro vadovą A. Makačiną. Pirmadieniais repetuodavo moterys, trečiadieniais – vyrai, ketvirtadieniais dirbo visi kartu.

Darbo rūmuose dėstė Jadvyga Jovaišaitė-Olekienė – pirmoji šokėja profesionalė, Valstybės teatro solistė, o nuo 1929 m. – ir pedagogė. Ugdė scenoje nestovėjusių jaunų žmonių plastiką. Jos tikslas buvo atpalaiduoti būsimųjų aktorių kūnus. Plastiškas kūnas visada teikdavo daugiau laisvės raiškai. Dainavimą studijoje dėstė Pranė Kaupelytė (Kaveckienė, 1899–1980).

Per pirmuosius užsiėmimus vos trisdešimt vienerių metų J. Miltinio kalbos apie nuostabą kėlusį teatro meną neintelektualiems jaunuoliams (J. Aleknai – 21, Broniui Babkauskui, Kaziui Vitkui – 17, V. Blėdžiui – 18 metų...) buvo įspūdingos. Neturtingiems vaikinukams atsivėrė naujas pasaulis, viliojęs paslaptimis, persikūnijimo stebuklu. Sukaupęs Valstybės teatro studijoje, Paryžiuje, Londone girdėtas mintis, skleidęs aktoriaus patirtį, knygoje perskaitytą išmintį J. Miltinis tapo jų viešpačiu. Jaunuoliai pradėjo deklamuoti eilėraščius, pirmus kartus scenoje *vaidinti skečų* sceneles. Taip prieškario ir pokario metais buvo vadinamas komiškų situacijų, sąmojingo dialogo nedidelės aprėpties sceninis kūrinys, buvęs populiarius koncertų estradoje, kabaretuose. Tačiau iššūkiams miesčioniškumui garsėjusio J. Miltinio pastatytas satyrinis skečas *Paskutinis moterų seklyčios posėdis* papiktino miesčionišką Kauno ponių publiką. Šmaikščiais dialogais publiką linksmino apvalaina Jadvyga Matulytė, aukščiausia teatralų persona – Veronika Fakijevaitė, *alla briunetė* *ponia* – Bronius Babkauskas, *ponia su lapės kailiu ant pečių* – Vladas Kazakevičius. Pasirodė ir kitos personas. Toks iškilų ponių šaržas negalėjo likti nepastebėtas ir... nenubaustas jo kūrėjas. Ir net neįsibėgėjęs J. Miltinio darbui, Darbo rūmų vadovybė jį tuojau atleido, kad *neluošintų jaunų žmonių moralės.* Studijai oficialiai vadovavo lietuvių kalbos mokytojas Aleksandras Šliažas. Repetuoti jis negebėjo, tačiau statė S. Čiurlionienės *Pinigėlius*, taisė kalbą. O po repetacijos Darbo rūmuose jauna trupė traukdavo į Ažuolyną arba į Vytauto Alanto butą, kuriame gyveno J. Miltinis, ir repetacija tęsdavosi.

„Negausų Lietuvos teatrų ratą papildyti ateina Darbo rūmų teatras. Jau pirmaisiais žingsniais, kuriuos jis pradėjo praėjusią savaitę parodė, jog yra planingai suorganizuotas kolektyvas nuolatiniams teatro meno darbams.“³⁰ Pirmą kartą darbinikiškas teatras parengtą spektaklį publikai parodė 1940 m. gegužės 5 d. Vaidino Aleksandro Šliažo režisuotą S. Kymantaitės-Čiurlionienės pjesę *Pinigėliai*. Scenovaizdį kūrė V. Dobužinskis (Mstislavo Dobužinskio sūnus Vsevolodas), vaidino B. Babkauskas, Z. Lapinskas, J. Alekna, A. Česionytė, J. Dulskytė, J. Matulytė, E. Eidimaitė, E. Jermolajevs, V. Kazakevičius, K. Vitkus, G. Paliukaitis ir kt. „Visi Darbininkų teatro aktoriai yra patys darbininkai, kuriuos vaidybos pamokė artistai profesionalai. [...] Trupė yra pakilusi aukščiau paprasto mėgėjiškumo, nes yra pramokę vaidybinės technikos“³¹, – rašė J. Kardelis. Vadovauti dramos artistų būreliui pradėjo Kazys Jurašūnas. Jauni artistai parengė skečius *Sotūs ir alkani*, *Tango ir kalėjimo grotos*.

Kazys Jurašūnas pastatė Svendo Rindomo pjesę *Gera pamoka*. (1932 m. jis buvo Šiaulių teatro III eilės artistas. Tačiau praktikavosi dirdamas su šaulių teatrais. Išsiblaškęs istorikas (Jurašūnas) K. Binkio *Atžalyne*, pastatyta B. Dauguviečio Valstybės teatre). Dailininkas – Vsevolodas Dobužinskis. Vaidino A. Rudokas, L. Miglinienė, V. Ruminavičiūtė, J. Stasiūnaitė, M. Paulikonienė, V. Blėdis, St. Laužikas, V. Fakijevaitė, Br. Stasikonytė.

Naujoji salė darbininkams buvo atidaryta gegužės 18 d. Ji buvo pilnutėlė (bilietai nuo 50 centų iki 2 litų). Svečių būryje – Respublikos Prezidentas Antanas Smetona, Ministras Pirmininkas An-

tanus Merkys, Seimo pirmininkas Konstantinas Šakenis, Lietuvos darbo rūmų pirmininkas Pr. Šulaitis, kitų rūmų vadai, ministrai, svečiai iš Latvijos, Estijos. Kunigas Mieleška rūmus pašventino, pasakė nedidelį pamokslą. Prezidentas A. Smetona kalbėjo:

„[...] Mūsų tautoje dar giliai nėra išsiaknijusių prietarų, darančių prarają ar properšas tarp tų, kurie duoda darbo ir tų, kurie imasi jį dirbti, tarp organizatorių ir vykdytojų. [...] Vien sąžiningai dirbamas darbas šioks ar toks padaro pilietį taurų ir prakilnų [...] Mūsų darbo žmonės, norintieji gerinti savo buitį, nuolat turi lavintis ir mokytis, šviestis ir auklėtis. [...] Šiandien darbininkas, o rytoj meistras amatininkas.“³²

Kalbėjusieji pabrėžė, kad Darbo rūmai jau kuris laikas Lietuvoje rūpinasi švietimo ir meno reikalais – „meno, kuris dabar darosi visiems patogių gėrėtis, [...] ypač teatru ir muzika, drama ir plastika. [...] Graži pramoga juk taip pat yra didi priemonė auklėti ir auklėtis. Ko mes laukiame iš Darbo rūmų? Mes laukiame, kad jų svoris visame krašte augtų ir didėtų, kad jų veikla laimingai vis plačiau pasireikštų.“³³ Darbo rūmų vadovybė puoselėjo rimtus planus sukurti profesionalų teatrą. „Visi turime daboti, kad ši dramos užuomzga nenudžiūtų, o augtų ir duotų vaisius.“³⁴

Po pirmųjų pasirodymų apie naująją teatro trupę jau buvo kalbama. Bet „atskirai apie artistus dar per anksti būtų kalbėti, nes jų gabumai dar nėra visai atskleisti.“³⁵ Entuziastingai Darbo rūmų vaidintojų darbus vertino Pulgis Andriušis. Spaudoje buvo rašoma: teatro „menas vertingesnis už šiupinius ir kitas

lengvas pramogas... Anekdotą pasakė, o jau namo parėjęs pamiršti. Pro vieną ausį įeina, pro kitą – išeina. O gero scenos veikalo, geros artistų vaidybos pasižiūrėjęs, prasimanai daug kalbų, daug ginčų [...]. Gera vaidyba išmoko grožio pamėgimo, taurina žmogaus jausmus, skatina pamilti vaizduotės pasaulį, minčių karalystę, kuri prieinama kiekvienam žmogui, tiktai reikia surasti vartus, vedančius į tą pasaulį. O šiuos vartus atidaro scenos veikalas...“³⁶

Jaunučiai vaidintojai buvo kviečiami dalyvauti ir kitų režisierių publikos labai mėgstamuose linksmuose šupiniuose. Pavyzdžiui, 1940 m. birželio 16 d. Viktoro Dineikos režisuotame šupinyje dalyvavo Valstybės teatro artistai Steponas Bacevičius, Leonardas Staneika, skečius parengė darbinikiškojo teatro dramos artistai Veronika Ruminavičiūtė, Janina Dulskytė, Jonas Alekna, Vaclovas Blėdis. Grojo Antano Raicho vadovaujamas *Stygų orkestras*.

„Aktoriai dirbo nuoširdžiai. [...] Vaidintojų tarpe yra geros medžiagos, su kuria galima statyti teatro ateitį“³⁷, – pirmojoje recenzijoje entuziastingai rašė Pulgis Andriušis. Vėliau jis nuolat seks Panevėžio spektaklius. Šiuosyk pateikė ir pastabų. „Scenoje buvo galima pastebėti kai kurių nusižengimų, neišvengiamų pra-

dedantiems vaidiloms. Kaip antai: neaiškūs žodžių perteikimas žiūrovams, daug ko salėje nesigirdėjo, kalbėjimas nusigrėžus, nelaisva savijauta, varžymasis. Šiuos dalykus turėtų susiregistruoti režisierius ir savo auklėtinius pratinti prie tobulesnės technikos. Taip sakant, padirbėti su vaidybos elementoriumi.“³⁸ Buvo neramus metas, žiūrovų daug nesusirinkdavo, tačiau jaunųjų darbininkų-artistų darbo rezultatai visus džiugino. O „drama yra paruošusi dar tris veikalus. Bet be dramos bus dar operetė, kuriai vadovaus dirigentas Makačinas. Muzikalus darbininkų teatras bus atidarytas M. Petrausko opera *Birutė*, po to eis operetė *Geiša* ir *Linksmoji našlė*.“³⁹

J. Miltiniui nepatiko tai, kad jo aktoriai rodė surepetuotus skečius viešai. O dar labiau nepatiko, kad jie dalyvavo operetės repeticijose. *Operetė man primena demi mondaine moterį*, – sakė jis. Tad, švelniai tariant, naiviai ir neprofesionaliai atrodo tie autoriai, kurie rašo, kad J. Miltinis, dirbęs su trupe tik Ažuolyne ir namuose, neįtęsus jokios simpatijos šiam žanrui, galėjo padėję kurtis Kauno operetei.

Pasikeitus santvarkai, Darbo rūmų teatras tapo besikuriančių profsąjungų kolektyvu ir buvo pervadintas Profsąjungų centro biuro teatru. Toks pavadinimas figūroja į Panevėžį atvykusių naujos trupės artistų dokumentuose.

IŠVADOS IR APIBENDRINIMAS

Nepriklausomos Lietuvos valdžia, šviesuomenė XX a. ketvirtajame dešimtmetyje suprato, kad mažai raštingą darbininkijos sluoksnį labiausiai paveikti ir įteigti didelėmis vertybėmis gali tik pats demokratiškiausias menas – teatras. Vai-

dindamas ir žiūrėdamas žmogus turėjo galimybių atitrūkti nuo sunkios darbinikiško gyvenimo rutinos ir išreikšti grožio ilgesį, patirti jo iliuziją. Groteskiškai pasišaipyti iš žmonių kvailumo, tamsumo, savanaudiškumo. Pamatyti save, susidu-

riantį su neįprastais partneriais, situacijomis, atrasti vertybinių kriterijų pasirinkimo motyvus. Tad tenkinant poreikį keisti vertybinį mąstymą, labai svarbi Lietuvoje buvo visame krašte steigtų Darbo rūmų veikla. Kaune pastatytuose Centrinuose darbo rūmuose pradėtam aktyvinti teatriniam vyksmui vadovavo chorų vadovas dirigentas Antanas Makačinas, siekęs sukurti dainuojančių aktorių trupę. Todėl jaunus vyrus ruošė geri profesionalai. Vadovauti dramos grupei buvo pakviestas pedagogine veikla jau garsėjęs Vytautas Jakševičius. Neturėdamas šiam darbui laiko, toliau dirbti negalėjo, o Darbo rūmų vadovybė ieškojo kito vadovo. Tuo metu spaudoje pasiskelbė sudaręs

trupę neseniai iš Prancūzijos grįžęs Juozas Miltinis. Pradėjęs dirbti, jis imponavo jaunuoliams. Tačiau Darbo rūmuose J. Miltinis studijai nevadovavo, su ja dirbo tik privačioje erdvėje. Jaunučiai artistai naujuose rūmuose dalyvavo choro, plastikos užsiėmimuose, kitų režisierių statomuose skečiuose, spektakliuose.

Bendraminčius ugdyti J. Miltiniui sekėsi. 1940 m. birželį nuo Parodos kalno riaumodami jau riedėjo rusų tankai. Centriniai Darbo rūmai tapo besikuriančių profsąjungų kolektyvų veiklos vieta. Darbininkiškas teatras buvo pavadintas Profsąjungų centro biuro teatru. Toks pavadinimas įrašytas ir į Panevėžį dirbti atvažiavusių jaunų artistų dokumentuose.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Žr. *Lietuvių teatro istorija*. Antroji knyga. 1935–1940. – Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2002; Vitalijus Zabarauskas. *Panevėžio dramos teatras*. – Vilnius: Mintis, 1966; Donatas Banionis. *Memuarai*. – Vilnius: Versus Aureus, 2004.
- ² Markas Petuchauskas. *Donatas Banionis*. Antras, papildytas leidinys. – Vilnius: Mintis, 1976; Евгений Соломонович Аб. *Бронюс Бабкаускас*. – Ленинград: Искусство, 1979.
- ³ Laimonas Tapinas. *Medyje angelas verkia. Aktoriaus Broniaus Babkausko gyvenimo ir kūrybos kronika*. – Vilnius: Vaga, 1991.
- ⁴ Tomas Sakalauskas. *Monologai. Miltinio gyvenimas*. – Vilnius: Mintis, 1981; Tomas Sakalauskas. *Miltinio apologija*. – Vilnius: Scena, 1999.
- ⁵ Vytautas Maknys. *Lietuvių teatro raidos bruožai*. – Vilnius: Mintis, 1972.
- ⁶ Petras Bielskis. *Lietuvos klotimo teatras*. – Klaipėda: KU leidykla, 1999.
- ⁷ Albinas Iešmanta. *Sūduvos laiptai į sceną*. – Vilnius: Žaltvykslė, 2007.
- ⁸ Aušra Martišiūtė. *Pirmasis lietuvių dramaturgijos šimtmetis*. – Vilnius: LLTI, 2006.
- ⁹ *Lietuvių teatras. 1919–1929*. – Vilnius: Mintis, 1981; *Lietuvių teatro istorija. Antroji knyga. 1935–1940*. – Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2002; *Šaulių sąjungos teatras* – Kaunas, 1940.
- ¹⁰ *Iš pokalbio su V. Blėdžiu 1994 m. rugsėjo 3 d.* // R. Aleknaitės-Bieliauskienės archyvas.
- ¹¹ *Iš pokalbio su B. Babkausku. 1972 m. gruodžio 25 d.* // R. Aleknaitės-Bieliauskienės archyvas.
- ¹² Maurice Merleau-Ponty. *Suvokimo fenomenologija*. Iš prancūzų k. vertė J. Skersytė // *Tekstai ir interpretacijos*. Baltos lankos, 2006, Nr. 23, p. 101–102.
- ¹³ *Juozo Miltinio repeticijos*. III knyga. – Vilnius: Baltos lankos, 2001, p. 51.
- ¹⁴ Rita Aleknaitė-Bieliauskienė. *Artistinės jaunystės pavasario ženklai* // *Santara*, 2010, vasara, 68, p. 42.
- ¹⁵ Žr. Nelson Goodman. *Languages of Art: An Approach to a Theory of Symbols* (2nd ed.). – Indianapolis: Hackett, 1976.
- ¹⁶ Algimantas Masiulis. *Tema: visada yra galimybė*. – Kaunas: Kriminalistika, 2001, p. 17.
- ¹⁷ Vitalius Zabarauskas. *Didžioji Romos meilė: aktorės Romualdos Mikalauskaitės atminimui*. – Klaipėda: KU leidykla, 2008, p. 80.
- ¹⁸ Hans-Thies Lehmann. *Postdraminis teatras*. Iš vokiečių k. vertė J. Pieslytė. – Vilnius: Menų spaustuvė, 2010, p. 28.

- ¹⁹ *Apie darbo rūmų įstatymą // Darbo Lietuva, 1935, lapkričio 5, Nr. 17, p. 1.*
- ²⁰ *Teatras darbininkams daromas prieinamesnis // Darbo Lietuva, 1935, rugsėjo 28, Nr. 2, p. 8.*
- ²¹ Ten pat.
- ²² Zg. Tarulis. *Mums reikia savų namų // Darbo Lietuva, 1935 spalio 8, Nr. 6, p. 3.*
- ²³ Vytautas Bičiūnas. *Kurkime darbo inteligentiją // Darbo Lietuva, 1935 lapkričio 26, Nr. 26, p. 2.*
- ²⁴ Žr. *Kauno darbo rūmų 1939-ųjų metų veiklos apžvalga*. LCVA, F. 389, ap. 1, b. 6, 1. 8.
- ²⁵ Tomas Sakalauskas. *Miltinio apologija*. – Vilnius: Scena, 1999, p. 149.
- ²⁶ A. Jsn. *Naujas teatras // Savaitė, 1940, Nr. 17, gegužės 19, p. 341.*
- ²⁷ Žr. LCVA, f. 389, ap. 1, b. 7, 1. 27.
- ²⁸ 1940 m. labai trumpai veikė pervadintas darbininkiškas kolektyvas – Profsąjungų centro biuro teatras. Karo metais pastatė įsikūrė Gestapas. 1944 m. gruodį gražinta pirminė rūmų paskirtis, nuo 1946 m. rūmai vadinti *Profsąjungų kultūros rūmais*.
- ²⁹ *Kazio Vitkaus dienoraštis*. Panevėžys, Juozo Miltinio palikimo studijų centras.
- ³⁰ Jsn. A. *Naujas teatras // Savaitė, 1940, Nr. 17, gegužės 19, p. 341.*
- ³¹ J. Kardelis. *Atidarytas naujas teatras // Lietuvos žinios, 1940, gegužės 7 d.*
- ³² Trimitas, 1940, gegužės 24, Nr. 21, p. 1.
- ³³ Ten pat.
- ³⁴ Andr. P. *Teatralai, galvas aukštyn! // Darbas, 1940, birželio 2, Nr. 22.*
- ³⁵ Ten pat.
- ³⁶ Jsn. A. *Naujas teatras // Savaitė, 1940, Nr. 17, gegužės 19, p. 341.*
- ³⁷ J. Kardelis. *Atidarytas naujas teatras // Lietuvos žinios, 1940, gegužės 7 d.*
- ³⁸ Ten pat.
- ³⁹ Ten pat.